

КАКО МОЖЕ ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО ДА ПРИДОНЕСЕ ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ВРАБОТЕНОСТА НА МЛАДАТА ПОПУЛАЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА?

Таки Фити¹, Владимир Филиповски², Билјана Ташевска³

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Економски факултет – Скопје, бул. Гоце Делчев 9В, Скопје, Република Македонија, takifiti@eccf.ukim.edu.mk

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Економски факултет – Скопје, бул. Гоце Делчев 9В, Скопје, Република Македонија, vladfil@eccf.ukim.edu.mk

³ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Економски факултет – Скопје, бул. Гоце Делчев 9В, Скопје, Република Македонија, biljana@eccf.ukim.edu.mk

Апстракт

Невработеноста влегува во редот на најтешките макроекономски, социјални и политички проблеми со кои се соочуваат современите земји. Глобалната криза од 2007/2009 година посебно ги погоди младите (делот од работната сила под 25 години), со што уште повеќе се зголеми јазот помеѓу општата стапка на невработеност и стапката на невработеност на младата популација. Светските искуства покажуваат дека развојот на малите и средните претпријатија (МСП) и на претприемништвото даваат посебен придонес во креирањето на нови работни места и во зголемување на шансите за вработување на младите. Врз основа на таквите искуства и низ критички осврт на процесот на развој на малите бизниси и на претприемништвото во Македонија, селектираме неколку приоритети на економската политика кои можат да придонесат за развој на претприемништвото (посебно на виталните претприемнички процеси - иновативност, индустриски субконтрактинг, бизнис - инкубација, развој на ризициот капитал и сл.) и за ублажување на високата невработеност на младата работна сила: (1) подобрување на инвестиционата клима, т.е. креирање на поволен претприемнички амбиент, посебно во сегментите врзани за заштитата на сопственичките права, борбата против корупцијата, подобрување на регулацијата на бизнисите, спречување на инволвирањето на политиката во бизнисот и сл; (2) креирање на капацитет за трансформација на локалните влади, т.е. оспособување на јавната администрација за покренување и имплементација на претприемничкиот процес во единиците на локалната самоуправа; (3) подобрување на квалитетот на претприемничкото образование и ширење на претприемничката култура низ комбинација на знаењата кои се стекнуваат во “училниците“ со вештините во практиката; (4) олеснување на пристапот на МСП до средства за финансирање на нивниот раст преку докапитализација на Македонската банка за поддршка на развојот и промоција на алтернативни форми за финансирање на бизнисите - посебно на

ризичниот капитал; (5) понатамошен развој на активните пристапи преку критичко преиспитување на нивните практични ефекти.

Клучни зборови: *инвестициона клима, креативност и иновативност, мали и средни претпријатија, претприемничка едукација и култура, претприемништво.*

1. Вовед

Во овој прилог најпрвин се елаборирани, во резимирана форма, светските и особено европските искуства во зголемувањето на вработеноста на младата популација во посткризниот период, преку развојот на малите и средните претпријатија (МСП) и на претприемништвото. Анализата потврдува дека динамичниот процес на развој на малите бизниси во развиените земји е поддржан со добро осмислени политики на промоција на претприемништвото и посебно на квалитативните претприемнички процеси: иновативноста, субконтракторството, бизнис - инкубацијата, кластерингот, ризичниот капитал и сл. Трудот дава резимирана оценка и на развојот на МСП и на претприемништвото во транзициониот период во Република Македонија со селекција на силните и слабите страни на процесот. Претприемништвото и кај нас, како што впрочем тоа е случај и во останатите економии во светот, може да даде посебен придонес во креирањето на нови работни места и во зголемувањето на шансите за вработување на младите. Во овој контекст се сугерирани и кратко коментирани неколку приоритети во кои креаторите на економските политики, во иднина, треба да ја насочат својата активност: подобрување на клучните сегменти на инвестиционата клима, креирање капацитетот за “трансформација” на локалните влади, подигнување на квалитетот на образованието во доменот на претприемништвото, подобрување на пристапот на МСП до средства за финансирање на нивниот раст и понатамошен развој на активните пристапи на пазарот на труд.

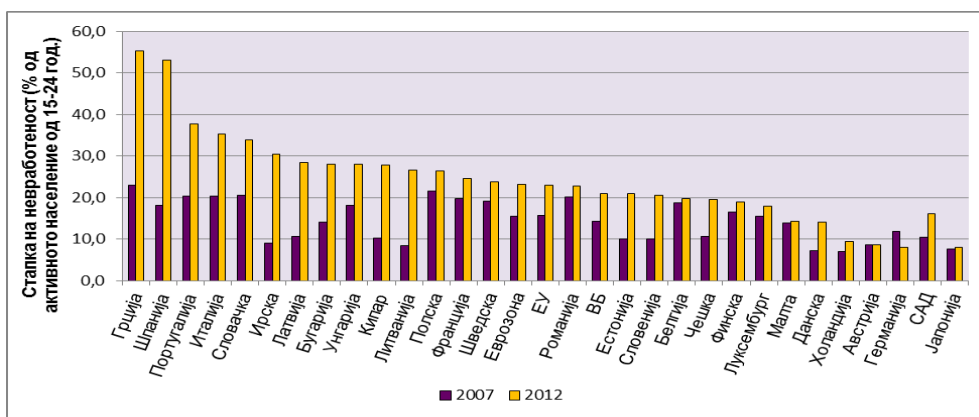
2. Што покажуваат светските искуства?

Генерално гледано, стапките на невработеност на младата популација (на лицата помлади од 25 години) се значајно повисоки од оние на сите други возрасти. Ваквата законитост се манифестира во светски размери, се разбира, независно од фазата на економскиот циклус Така, на пример, во земјите членки на ЕУ - 27, стапката на невработеност на младата популација (од 15 до 24 години) во 2008 година, кога последиците од глобалната криза сеуште не се почувствуваа на пазарот на труд, беше двапати повисока од општата стапка на невработеност. [1] Причините за ваквата ситуација во основа се сведуваат на фактот што младите имаат помало работно искуство, помало знаење за тоа како и каде да најдат вработување и помалку контакти со бизнисите врзани за барање на вработување. [2] Меѓутоа, глобалната финансиска и економска криза од 2007/2009 година посебно ја погоди младата популација, поради што разликите во стапките на невработеност на младите и на другите возрасти на популацијата уште повеќе се зголемија. Според проценките на Меѓународната организација на труд (ILO), во 2009 година во светот без работа беа околу 81 милион млади лица, наспроти 73 милиони во 2007 година (пред почетокот на кризата). [2]

Слика 1 Невработеноста на младите во апсолутни бројки и стапки на невработеност на младите во светот (2000 - 2011) [3 р8]

Европската должничка криза и кризата на еврото посебно ги погоди земјите членки на ЕУ, при што, негативниот импакт на пазарот на труд најмногу го почувствуваа младите лица - фактички многу повеќе од другите возрасни групи. Имено, на крајот на 2012 година, стапката на невработеност на младите во ЕУ-27 беше 2,6 пати повисока од општата стапка на невработеност. Состојбата со невработеност на младите е најтешка во земјите на ЕУ кои најсилно беа погодени од кризата - Грција, Шпанија, Португалија и Ирска. Но, поради кризата на еврото, јазот помеѓу невработеноста на младите и на останатите возрасни групи во земјите членки на ЕМУ, исто така силно порасна, а на крајот на 2012 година дури беше повисок од просекот на ЕУ-27.

Слика 1 Невработеноста на младите во земјите на ЕУ и споредба со САД и Јапонија (2007 - 2012) [1]

Развојот на малите и средните претпријатија и на претприемништвото, насекаде во светот, дава посебен придонес во доменот на вработувањето. Европските искуства потврдуваат дека во нефинансискиот сектор на земјите на ЕУ-27, од вкупно 19,65 милиони претпријатија, дури 19,6 милиони претпријатија, или 99,8%, влегуваат во групата на МСП. МСП вработуваат 85 милиони луѓе или 67% од вкупната вработеност во нефинансискиот сектор на ЕУ - 27 и креираат додадена вредност поголема од 3000 милјарди евра, што претставува 58% од вкупната додадена

вредност. Во овој контекст, особено се значајни микро претпријатијата - ги има преку 18 милиони и тие креираат дури 92% од вкупната вработеност. [4] Слични се состојбите и во низа други високоразвиени земји надвор од ЕУ, а и во голем број земји во развој. Многу млади луѓе наоѓаат свое вработување токму во малите бизниси. За студентите и дипломците посебно се значајни МСП во доменот на модерните услуги - оние врзани со информатичките технологии, финансиските услуги, образовните услуги и сл, каде што посебно доаѓа до израз креативноста и иновативноста на претприемачите. Синтетички гледано, неколку карактеристики на развојот на МСП и на претприемништвото во развиените земји, укажуваат на нивниот придонес не само за вработувањето воопшто, а во тој контекст и за вработувањето на младата популација, туку и за економскиот раст и развој во целина:

- *Иновативноста на МСП* - денес се смета дека 30 до 60% од МСП во OECD влегуваат во групата иновативни фирми, а во групата исклучително иновативни фирми припаѓаат 5 до 10% од вкупниот број МСП. [5]
- *Висока застапеност на квалитативните претприемнички процеси* - индустрискиот субконтрактинг (во 2007 год, во ЕУ-15 постојеа 265.496 субконтракторски фирми кои вработуваа 3,8 милиони луѓе), нови мерки на поддршка на претприемништвото - инкубатори, технолошки паркови (на почетокот на 2000 - тите години во ЕУ-15 постојеа околу 900 бизнис - инкубатори и 365 технолошки паркови, [6 р66] нови извори на финансирање на МСП (лизингот во финансирањето на МСП на земјите на ЕУ веќе учествува со 24%, ризичниот капитал со 10% итн [7 р5], кластери, бизнис - мрежи итн.
- *Добро осмислени програми за поддршка на МСП* - во ЕУ, Европската комисија за поддршка на МСП и претприемништвото реализира бројни програми наменети за малите бизниси - програма за конкурентност и иновации, за информациона технологии, за интелегентна енергија, за иновативни професионалци, за иновативно окржување итн.

3. „Гаранција за младите“ - одговорот на Европа за зголемување на вработеноста на младите во посткризниот период

Препознавајќи го проблемот на младите невработени како клучен проблем од кој зависи „одржливоста на нашиот континент и на Европската Унија“ (Ангела Меркел), шефовите на држави и влади на земјите членки на ЕУ во 2013 воспоставија иницијатива наречена „Гаранција за младите“. Оваа иницијатива за справување со проблемот на младите невработени се базира на три генерални приоритети: тренинг и обучување; олеснување на интеграцијата на младите во „светот на работата“ и промовирање на start-up бизниси за младите луѓе. [8] За финансирањето на Иницијативата се планира обезбедување на 46 милијарди евра.

Иницијативата „Гаранција за младите“ има за цел да им обезбеди на младите луѓе (под 25 години) кои ќе излезат од системот на формално образование или ќе станат невработени, во текот на четирите месеци од денот кога се стекнале со ваков статус, да им биде дадена конкретна понуда за една од следниве алтернативи: работно место, програма за континуирано образование, практика и обука, и тоа соодветно на нивната ситуација и потреби. При тоа, младите лица и не мора да бидат формално регистрирани како невработени во соодветната национална агенција за вработување. Исто така, се планира дополнителни 6 милијарди евра да

станат достапни за *Европскиот социјален фонд*, преку *Иницијативата за вработување на младите*.

Успехот на ваквата иницијатива претпоставува многу поблиска и поефективна соработката на сите клучни играчи во секторот на вработувањето, како што се: министерствата, агенциите за вработување, фирмите за помагање при вработување, институциите за образование и обуки, бизнисите, асоцијациите на работодавачите, синдикатите и сл. Во овој контекст, *Европската инвестициска банка* се планира да обезбеди финансии за малите бизниси со цел вработување и тренинг на младите, што фактички би значело директно поврзување на претприемништвото и малиот бизнис во решавањето на проблемот на невработеноста на младите луѓе.

Иницијативата вклучува и програми на билатерални партнерства помеѓу релевантните национални институции, а во чија суштина е трансферот на know-how, т.е. искуствата на СР Германија во комбинирањето на процесот на стекнување знаења „во училишта“ со програмите на практиканство, т.е. процесот на стекнување практични знаења преку извршување конкретни работни активности во самите компании.

Иако проценетите трошоци на оваа иницијатива на ниво на Еврозоната се движат околу 21 милијарда евра годишно, односно околу 0,22% од БДП на зоната, сепак, тоа е неколкукратно (околу 6 пати) помалку од ефективниот агрегатен трошок што го предизвикува невработеноста на младите луѓе во Еврозоната – 153 милијарди евра или околу 1,21% од БДП на зоната, во форма на социјална помош плус неостварени доходи од работа и нереализирани даночни приходи. [9]

Зошто Владите на современите земји преземаат вакви и слични мерки за зголемување на вработеноста? Одговорот на економистите е едноставен - невработеноста, насекаде каде што постои, креира високи општествени трошоци. *Прво*, тие трошоци се економски - познатиот Окуновиот закон ги квантифицира преку изгубениот БДП (аутпут) како резултат на пораст на невработеноста: секое намалувањето на актуелниот БДП под потенцијалниот за 2 до 3%, ја зголемува стапката на невработеност за 1 процентен поен. *Второ*, невработеноста двојно го погодува Буџетот на земјата - невработените не плаќаат даноци, но се корисници на социјални трансфери. *Трето*, високи се и социјалните трошоци од невработеноста - инфериорност и депресивност на невработените кои не можат да осигураат егзистенција за себе и за семејството и не партиципираат во економскиот раст на сопствената земја, безперспективност, болести, навлегување во “матните води” на криминалот итн.

4. Развојот на малите и средните претпријатија и на претприемништвото во функција на зголемување на вработеноста на младите во Република Македонија

Република Македонија е земја со екстремно висока невработеност. Според податоците на Државниот завод за статистика, стапката на невработеност во Република Македонија во 2010 година изнесуваше околу 32%. Истовремено, стапката на невработеност на работната сила на возраст од 15 до 19 години беше двапати повисока од општата стапка на невработеност, стапката на невработеност на возрасната група од 20 до 24 години изнесуваше 52% и стапката на невработеност на возрасната група од 25 до 29 години изнесуваше 39%. [Пресметано врз основа на податоците од 10 стр255] Очевидно, младата популација во нашата земја, исто така, е силно погодена од невработеноста.

Од економската теорија и практика е познато дека оспособувањето на економијата да креира нови работни места е невозможно без динамичен и одржлив економски раст. Оттука, инвестициите и растот се вистинското решение за невработеноста како круцијален макроекономски и социјален проблем. Во земја со висока и перзистентна невработеност, како што е Република Македонија, мерките за зголемување на невработеноста од типот на зголемување на флексибилноста на пазарот на трудот, активните политики на пазарот на трудот и сл. можат да го ублажат, но не и да го разрешат проблемот на високата невработеност. Затоа, во овој дел на трудот ќе се обидеме да покажеме како може претприемништвото, коешто во модерната економска наука се третира како посебен развоен фактор, да придонесе за зголемување на вработувањето на младата популација на Република Македонија.

Во транзициониот период во Република Македонија, како што впрочем тоа беше случај и со останатите земји во транзиција, се одвиваше процес на спонтано претприемништво и се создаде релативно богата популација на МСП. Така, во 2010 година во Македонија имаше 75.497 активни претпријатија од кои само 203 влегуваат во групата на големи претпријатија - останатите 75.294 претпријатија, односно дури 99,3% од вкупниот број на активни претпријатија, влегуваат во групата на МСП. Денес, секторот на МСП и во Република Македонија има доминантни позиции во формирањето на БДП, додадената вредност и во вработеноста во бизнис - секторот. [10 стр337] Ако се анализира состојбата во доменот на развојот на МСП и претприемништвото од раните транзициони години до денес, евидентни се, квалитативни промени и поместувања во неколку домени:

Прво, се случува значајни позитивни промени во секторската дистрибуција на МСП. Имено, ако во 1993 година дури 67% од МСП во Македонија беа лоцирани во секторот на трговијата, денес, нивното учество е сведено на околу 37%. Паралелно со ваквите промени, дојде до пораст на учеството на МСП во преработувачката индустрија, градежништвото и секторот на модерните услуги. [11]

Второ, во раните транзициони години, речиси, целосно отсутствуваа владини политики, т.е. мерки и инструменти за поддршка на развојот на МСП и претприемништвото. Денес, во Македонија е воспоставена институционална поддршка на МСП (Агенција за поддршка на претприемништвото на Република Македонија, регионални центри, бизнис - инкубатори, ЛЕР - канцеларии итн.), финансиска поддршка на МСП (посебно кредитните линии од домашни и странски извори кои Македонската банка за поддршка на развојот - МБПР ги обезбедува за потребите на МСП и ги пласира преку комерцијалните банки), промотивна активност за ширење на претприемничката култура, активни пристапи на пазарот на трудот за започнување на сопствен бизнис итн. Со други зборови, денес и кај нас можеме да говориме за политики за поддршка на МСП и на претприемништвото, што е вонредно значајно, дури и покрај фактот, што тие, во одделни сегменти, се оптоварени со слабости и недостатоци.

Трето, во раните транзициони години, за прв пат, најпрвин на редовните студии на економските факултети, се вовеле наставната дисциплина претприемништво, а се воведоа и други сродни наставни дисциплини кои ја третираат оваа проблематика. Набрзо потоа, претприемништвото стана наставна дисциплина и на постдипломските студии, а денес веќе и на докторските студии. Проблематиката на претприемништвото се изучува и на некои факултети од некономската струка. Во меѓувреме, во средните училишта воведен е предметот бизнис и претприемништво. На овој начин, се создадоа основните претпоставки за едукација на младите во областа на претприемништвото, како вонредно значајна бизнис - дисциплина и за ширење на претприемничките знаења и на претприемничката култура во земјата.

Овој момент е, исто така, релевантен, сеедно што и на овој план треба уште многу да се работи и да се сработи.

Од друга страна, синтетички гледано, основните слабости на процесот на развојот на МСП и на претприемништвото во Република Македонија, може да се лоцираат во две сфери:

- во македонската економија, сеуште, е занемарлив бројот на вистински претприемнички фирми, т.е. на иновативни, извозно - ориентирани и брзорастечки мали бизниси. Една студија на Европската комисија, т.е. на PHARE - програмата од 1998 година, којашто се однесува за земјите во регионот, покажува дека само 5% од МСП се фирми со потенцијал за брз раст, со можност за воведување на иновации и за подигнување на нивната конкурентна способност на домашниот и меѓународниот пазар. [12] Во меѓувреме, состојбите се подобруваат и на овој план, во смисла на зголемување на бројот на мали бизниси кои вршат диверзификација на своите производствени програми, зголемување на квалитетот на производите и услугите и сл., но главно преку технолошки адаптации и прилагодувања.
- евидентно отсуство на другите квалитативни претприемнички активности - индустриски субконтрактинг, бизнис - мрежи, кластеринг, успешни бизнис - инкубатори, ризичен капитал во неговите основни форми (бизнис - ангели и офисијални ризични фондови) итн, т.е. отсуство на витални сегменти на претприемничкиот процес кои можат да имаат синергетски ефекти врз динамизирањето на растот на МСП и креирањето на нови работни места.

Во продолжение, во резимирана форма, ќе укажеме на неколку приоритетни активности, кои како обврски стојат пред Владата на Република Македонија, локалните влади и одговорните институции за поддршка на МСП и претприемништвото, на кои во иднина треба перманентно и систематски да се работи, за да се поттикне развојот на МСП и на претприемништвото, а во тој контекст, и да се отворат шанси за поголемо вработување на младата популација во Република Македонија.

4.1 Креирање поволна инвестициона клима (поволно претприемничко опкружување)

Поволната инвестициона клима ги поттикнува фирмите (домашни и странски) продуктивно да инвестираат, да ги шират бизнисите и да ја зголемуваат вработеноста. [13 p2] Поедноставувањето на процедурите и скратувањето на времето за регистрација на фирми, "регулаторната гилотиња", забрзувањето на постапките за добивање градежни дозволи, зголемувањето на ефикасноста на катастарот, рамниот данок (т.е. ниското даночно оптоварување на бизнисите), се сфери во кои во последниве неколку години е забележан оопределен напредок. Но, други значајни сегменти на бизнис климата и понатаму се проблематични. Тоа особено се однесува на големата и неефикасна јавна администрација, слабостите во судскиот систем и ефикасноста на извршувањето на договорите, корупцијата, слабостите во ефикасноста и праведноста на регулацијата (економска и општествена) на одделни сектори (посебно оние со елементи на природен монопол), долгото време за затворање на фирми, инволвирањето на политиката во бизнисот и сл. Иако, добар дел од споменатите мерки се компетенција на централната влада, во низа сегменти на инвестиционата клима се испреплетуваат и надлежностите на локалните влади (единиците на локалната самоуправа). Капацитетот, квалитетот и ефикасноста на институциите за поддршка на претприемништвото претставуваат

значаен сегмент на инвестиционата клима. Централната влада и локалните влади треба да го помогнат процесот на зајакнување на овие институции (Агенцијата за поддршка на претприемништвото, регионалните центри за поддршка на претприемништвото, бизнис - инкубаторите и сл.). Овие институции сеуште не осигурале финансиска самоодржливост, поради што им е потребна поддршка со буџетски трансфери, но според строго определени критериуми - во прв ред, критериум треба да биде ефикасноста на извршување на задачите. Потребна е и подобра кадровска екипираност на овие институции со млади, добро едуцирани и способни кадри, како и нивно усовршување дома и во странство. Во овој контекст, треба да се има предвид и фактот дека опфатот на поголем број луѓе во претприемничкиот процес може да се осигура и преку практика на студенти, ангажирање на дипломирани студенти на конкретни проекти, повремено ангажирање на експерти и локални консултанти на конкретни проекти и сл.

4.2 Зголемување на капацитетот за дејствување и за „трансформација“ на локалните влади

Светските искуства потврдуваат дека претприемчиви луѓе се сретнуваат и во јавната администрација - тоа се луѓе кои се зафатиле и успешно реализирале значајни проекти за реформирање и подигнување на капацитетот на дејствување на јавната администрација, различни инфраструктурни проекти кои ја подобриле бизнис-климата, кои иницирале воспоставување на модерни институции за поддршка на МСП и на претприемништвото - бизнис инкубатори, технолошки паркови, кластери, бизнис мрежи итн. Во оваа смисла, и во овој контекст, треба посебно да се работи на подигнување на ефикасноста на јавната администрација на локално ниво. Македонија на републичко ниво има сериозни проблеми со јавната администрација (хипертрофираност, некомпетентност, корумпираност, вработување и унапредување по политичко - партиски критериуми итн.). Состојбите на локално ниво се уште поалармантни. Малите општини имаат евидентен недостаток на луѓе и на други ресурси за покренување на претприемничкиот процес. Дури и во дел од поголемите и поразвиени општини има недостаток на способни кадри во клучните економски ресурси, инертност, отсуство на иницијативност и сл. Според нашето мислење, единствено млади и амбициозни високообразовани кадри (економисти, правници, инженери, технолози и сл.), со нужни предзнаења од областа на претприемништвото и бизнисот и со мотивираност да работат и учат, можат да го придвижат претприемничкиот процес на локално и регионално рамниште. Единиците на локалната самоуправа, т.е. локалните влади, место постојано да се жалат на недостатокот на ресурси, треба да изнајдат можности (на пример, со намалување на непродуктивните трошоци) да вработат вакви кадри во клучните економски ресурси во општините и да им делегираат одговорност за развој на претприемништвото на локално ниво. Понекогаш е доволно, да се вработат мал број млади и способни кадри во најзначајните ресурси кои имаат компетенции во доменот на поддршка на развојот на бизнисите и претприемништвото, за да ги “растресат” и “пробудат” ресурсите и луѓето и да воспостават мрежа на поддржувачи во општината, во регионот и пошироко. Нивните задачи би биле:

- воспоставување на солидна и богата статистичка евиденција за бројот на активни МСП во општината и регионот (демографија, структура, вработеност, планирани инвестиции и сл.), изготвување на развојни програми и предлагање мерки за поддршка на претприемничките процеси;

- изготвување на проекти за инфраструктурни зафати кои би имале значаен импакт врз подобрувањето на бизнис - климата и барање на финансиски средства за нивна реализација;
- креирање и поддршка на иницијативи за основање на бизнис - инкубатори, канцеларии за локален економски развој, регионални центри за поддршка на МСП и претприемништвото и сл, во соработка со локалните бизниси, образовните институции, регионалните ентитети на стопанските комори и сл.
- воспоставување на едукативни програми за постојните и идни претприемачи:
- евиденција на добри претприемнички идеи и охрабрување и поддршка на нивните носители итн.

Младите и невработени кадри во регионите и општините се соочени со ограничен избор: свесни за фактот дека долгото чекање на вработување значи губење на стекнатиот “човечки капитал”, одлучуваат да го напуштат местото на живеење и да бараат вработување во главниот град или, уште полошо, да размислуваат за напуштање на земјата. Општините и регионите, на овој начин, губат дел од своите високообразовани кадри. Овде посебно сакаме да нагласиме дека трошоците за плати за новите вработувања можат да се повратат на среден рок, а долгорочните ефекти да бидат значајни.

4.3 Зголемување на квалитетот на образованието во областа на претприемништвото

Претходно споменавме дека на овој план се постигнати значајни резултати, кои не треба да се потценуваат. Во иднина фокусот на дејствување треба да биде кон: (1) збогатување на наставните програми и содржини, посебно на факултетите, со практични теми од областа на претприемништвото, за да можат студентите, низ едукативниот процес да стекнуваат знаења и вештини поврзани со разрешување на конкретни прашања и проблеми со кои се соочуваат претприемачите во различните развојни фази на бизнисот - тоа, на пример, се прашањата поврзани со пристапите за поттикнување на креативноста и имплементирање на иновациите, развојот на бизнис - планови, креирање тимови во претпријатијата и избегнување на “замката на основачот“ и сл.; (2) ваквиот приод во наставата може да се стимулира со групна работа поврзана со изготвување на бизнис - планови, формирање на виртуелни фирми, обезбедување на практика на студентите во претприемнички фирми, во институции одговорни за развој на претприемништвото итн; (3) стимулирање на студентите, низ наставниот процес, да се оспособуваат за отворање на претприемнички фирми базирани на знаење (пример, фирми за консултативни совети на претприемачите); (4) организирање на специјалистички курсеви и постдипломски студии од областа на претприемништвото; (5) за ширење на претприемничките знаења и на претприемничката култура значаен придонес можат да дадат и институциите основани за поддршка на претприемништвото (АПП, регионалните центри, бизнис - инкубаторите, кластерите, канцелариите за локален економски развој и сл.) преку организирање на едукативни семинари со учество на странски и домашни експерти и предавачи итн.

4.4 Подобрување на пристапот на МСП до средства за финансирање на нивниот раст

Постојат бројни фактори кои го отежнуваат пристапот на МСП до средства за финансирање на нивниот раст - слаб менаџмент, недиверзифицирани

производствени програми, недостаток на колатерал, отсуство на референца за долгогодишен успешен бизнис итн. Македонската банка за поддршка на развојот, по 1999 година, даде значаен придонес во зголемувањето на финансиската поддршка на МСП преку обезбедување на поволни кредитни линии од домашни и особено од странски извори. Кредитното портфолио на МБПР бележи континуиран пораст, особено по 2008 година, со исклучително поволните кредитни линии од Европската инвестициона банка. МБПР е единствена банка во државана сопственост во Република Македонија. Мислиме дека во иднина треба да се оди на зголемување на капиталот на Банката со буџетски средства. На тој начин, Владата на Република Македонија би дала директен придонес за финансирање на МСП, без нејзино инволвирање во распределбата на кредитите до крајните корисници, бидејќи, како што е познато, операционализацијата на кредитните линии на МБПР, главно ја вршат комерцијалните банки по строги банкарски критериуми и стандарди. Владата може да даде значаен придонес и во развојот на другите, би рекле, типично претприемнички форми на финансирање на малите бизниси - посебно на ризичниот капитал, кој кај нас, речиси, комплетно отсуствува. Светските искуства, на пример, потврдуваат дека при основањето на официјалните ризични фондови во земјите во транзиција (т.н. private equity), државниот капитал, во почетокот, одигра значајна улога, [14 p70-79] како и дека мрежите на бизнис ангели во ЕУ, често, функционираат како јавно - приватни институции, со годишен буџет од околу 200.000 ЕУР итн. Ваквото инволвирање на Владата би било сосема оправдано ако се има предвид фактот дека насекаде во светот, МСП се значаен фактор на стабилен и одржлив развој и креатори на нови работни места. [15 p51-52]

4.5 Понатамошен развој на активните пристапи на пазарот на труд (АППТ)

Владата по 2006 година се ориентираше на реализација на активни пристапи на пазарот на труд, што во основа е добро, бидејќи тие, во голема мера, се насочени кон младата популација на Република Македонија. Меѓутоа, она што недостасува на овој план е отсуството на покомплексни анализи за ефектите од ваквите мерки на пазарот на труд. Имено, податоците за бројот на новоосновани бизниси и новокреирани работни места преку овие пристапи на пазарот на труд, сами по себе, ништо не кажуваат - анализите треба да покажат дали и колку се тие одржливи. Такви анализи, засега, отсуствуваат.

5. Заклучок

Стапките на невработеност на младата популација (на лицата помлади од 25 години) се значајно повисоки од оние на сите други возрасти. Глобалната криза од 2007/2009 година уште повеќе го зголеми јазот помеѓу стапката на невработеност на младите и општата стапка на невработеност. Општествените трошоци од невработеноста (економските, социјалните и трошоците на Буџетот) се енорно високи поради што владината регулација на пазарот на трудот се покажува како неопходност. Нашата анализа потврдува дека динамичниот процес на развој на малите бизниси, доколку е поддржан со добро осмислени политики на промоција на претприемништвото, може да даде значаен придонес во зголемувањето на вработеноста на младата работна сила. Иако во Македонија, во транзициониот период, се создаде релативно богата популација на МСП, отсуството на виталните претприемнички процеси (креативност, иновативност, субконтракторство, бизнис -

инкубација, ризичен капитал и сл.), го лимитира идниот развој на секторот на МСП. Во иднина е неопходно политиките на поддршка на малите бизниси и претприемништвото да се сосредочат, синтетички гледано, во две сфери. Првата сфера е градење поволен и пријателски претприемнички амбиент, преку подигнување на квалитетот на сегментите на инвестиционата клима поврзани со заштитата на сопственичките права, борба против корупцијата, спречување на инволвирањето на политиката во бизнисот, олеснување на пристапот на МСП до средства за финансирање на развојот (особено преку зголемување на капиталот на Македонската банка за поддршка на развојот и афирмирање и развој на алтернативни извори на финансирање на бизнисите - ризичен капитал, лизинг и сл.) и подигнување на квалитетот на претприемничката едукација и претприемничката култура. Втората сфера се однесува на зголемување на капацитетот и ефикасноста на дејствување на институциите одговорни за промоција на МСП и на претприемништвото и посебно на градење капацитет за “трансформација” на локалните влади - оспособување на јавната администрација на локално ниво да конципира и имплементира претприемнички процеси кои ќе резултираат во зголемување на растот и креирање нови работни места.

Референци

- 1 Eurostat. Unemployment statistics. European Commission; 2014. Достапно на: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- 2 Elder S. Youth for Hire. Finance and development. 2010 Dec; 26-7.
- 3 ILO. Global employment trends for youth 2013: a generation at risk. International Labour Office – Geneva: ILO. 2013.
- 4 Schmiemann M. Statistics in focus. Industry, trade and services no. 31/2008. Eurostat; 2008.
- 5 OECD. Small and medium-sized enterprises: local strength, global reach. OECD Observer; 200Jun.
- 6 Brach I. Regional research intensive clusters and science parks. Brussels: EURADA; 2008.
- 7 Jekkel K. Financing small and medium enterprises in European Union. SME UNION of the EPP.Brussels; 2006.
- 8 EU Youth Guarantee [Online] 2013 Nov 13. Достапно на: <http://www.bundesregierung.de/ContentArchiv/EN/Archiv17/Reiseberichte/2013/2013-11-13-paris-jugendarbeitslosigkeit.html>
- 9 European Commission. Youth Guarantee [Online] Достапно на: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>.
- 10 ДЗС. Статистички годишник на Република Македонија 2011. Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија; 2011.
- 11 ДЗС. Број на активни деловни субјекти, 2010 година. Соопштение бр. 6.1.11.12. Скопје; 2011 Фев 25.
- 12 Европска комисија – ФАРЕ. Економска оцена на НЕПА за развојот на малите и средните претпријатија во Македонија и нацрт бизнис – план. 1998 Мар.
- 13 The World Bank. World development report 2005 - A better investment climate for everyone. New York: The World Bank and Oxford University Press; 2005.
- 14 EBRD. Transition report: 2006. London; 2006.
- 15 Solow R. Rethinking economics in a changed world. Finance and Development. 2011 Jun; 48(2): 50-51.

Друга користена литература

Birch D. Job creation in America - how our smallest companies put the most people to work. New York; 1987.

ILO. Global employment trends for youth 2013: a generation at risk. International Labour Office – Geneva: ILO. 2013.

Фити Т, Хаџи Василева – Марковска В, Бејтмен М. Претприемништво. Скопје: Економски факултет – Скопје; 2007.

Фити Т. Оценка на економската транзиција - клучни реформи, состојби, проблеми, перспективи. Зборник од Меѓународниот научен собир Дваесет години самостојност на Република Македонија (1991 - 2011); 2011 Ное 24 – 25; Скопје, Република Македонија. Скопје: МАНУ; 2013.

Фити Т, Филипovski В. Малите и средните претпријатија и претприемништвото – столб на регионалниот развој. Во: Фити Т. (уредник) Општествено – економскиот развој на Република Македонија со посебен осврт врз регионалната компонента и пазарот на труд. Зборник на трудови по повод 100 години од раѓањето на акад. Кирил Миљовски. Скопје: МАНУ, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ и Економски акултет – Скопје; 2012.

Fondation Robert Schuman. Rapport Schuman sur L' Europe, 2013. Paris; 2013.

Youth unemployment in Europe - Guaranteed to fail. The Economist, 2013 Jul 20th -26th.